

a czasami „ludowymi”. Te dwie różne epoki oznaczają także dwa różne rozumienia elit wojskowych i pojęcia „służba dla państwa”. I te rozbieżności widoczne były w procesie kształcenia wojskowego. R. Tomaszewski dobrze i wystarczająco te różnice przedstawił.

Niewątpliwą jednak zaletą książki jest to, że Autor wszelkie kwestie kształcenia wojskowego postrzegał i przedstawił na tle ogólnych wydarzeń polityczno-społecznych, częściowo właśnie nimi tłumacząc pewne determinanty zachowań. Szczególnie jest to przydatne w rozdziale dotyczącym kształcenia wojskowego w latach 1944–1946. Te treści wypełniają część pierwszą pracy i pokazują, jak Wojsko Polskie w owym czasie stanowiło przedmiot sporu politycznego. Rozdział drugi natomiast poświęcony jest szkolnictwu w okresie demobilizacji i tworzenia struktur pokojowych Wojska Polskiego w latach 1946–1948. Ostatnia część z kolei zatytułowana została: „Próba zaprzeczenia tradycji – szkolnictwo Wojska Polskiego a stalinizm (1949–1955)”. W moim przekonaniu jest to jednocześnie „najmocniejszy” element pracy, bo pokazuje wiele „białych plam” w najnowszej historii, odbrażawia wiele mitów.

Konstrukcja treści jest logiczna, aczkolwiek niekonsekwentnie Autor zastosował ramy czasowe: z tytułu wynika, iż rozważania w całej książce dotyczą okresu 1939–1956, natomiast w rozdziałach krańcowymi datami są lata 1944–1955.

Przy lekturze książki zwróciłam także uwagę na niezwykłą rzetelność edytorską Autora. Jego praca bowiem jest niezwykle starannie wyposażona w przypisy, wykaz skrótów, tabele, rysunki, zdjęcia. Zabrakło jedynie indeksu osób, bardzo przydatnego w tego typu opracowaniach. Książka jest przygotowana nie tylko dla czytelnika polskiego, ale także anglo-, francusko-, niemiecko- i rosyjskojęzycznego (wprowadzenie, spis treści i uwagi końcowe w tych językach). Zaletą książki jest również język, jakim została napisana: jest poprawny gramatycznie, „żywy”, ułatwia lekturę wcale niełatwych (fachowych) problemów.

Praca R. Tomaszewskiego stanowi zatem bardzo wartościową pozycję nie tylko w zakresie historii politycznej, wojskowości, ale także historii wychowania, gdzie tak wielokierunkowe badania zasługują na uwagę.

Edyta Głowacka-Sobiech

W służbie historii nauki, kultury i edukacji. Księga pamiątkowa dedykowana prof. Lechowi Mokrzeckiemu z okazji jubileuszu pięćdziesięciolecia pracy zawodowej, pod red. R. Grzybowskiego i T. Maliszewskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006, ss. 488

Publikacje pamiątkowe są wydawnictwami nietypowymi – podobnie zresztą jak i osoby, którym są dedykowane. Tak właśnie jest i w tym konkretnym przypadku, kiedy mowa jest o pracy *W służbie historii nauki, kultury i edukacji. Księga pamiątkowa dedykowana prof. Lechowi Mokrzeckiemu z okazji pięćdziesięciolecia pracy zawodowej*, która ukazała się w 2006 r., nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego. Na czym ta podwójna wyjątkowość, publikacji i Jubilata, polega?

Przede wszystkim księgi pamiątkowe mają charakter „środowiskowy”, tj. pokazują zwartość i solidarność środowiska danej dyscypliny naukowej, wielość i charakter jego zainteresowań. Prace te również tworzą tradycję i wartości, obecne w polskiej nauce, stanowią o jej tożsamości. Mają one również cenny walor biograficzny.

Prezentowana „gdańska” publikacja posiada wszystkie wymienione powyżej cechy: do pracy nad nią przystąpiła część najważniejszych obecnie historyków wychowania w Polsce, których zjednoczyły sympatia i szacunek do Profesora Lecha Mokrzeckiego, chociaż różnią ich nie tylko ośrodki naukowe, w których pracują, ale co jest równie istotne, także zainteresowania. Zawarte w publikacji artykuły dotyczą bowiem wielu zagadnień z zakresu szeroko pojmowanej humanistyki: historii, filozofii, prasoznawstwa, etnografii, muzykologii. Wiele mówią o samych autorach, ale nade wszystko o roli, jaką odegrał w ich życiu, ile dał polskiej nauce Prof. Lech Mokrzecki.

Praca składa się z trzech części. Pierwsza z nich poświęcona została Profesorowi, a autorzy ją tworzący opisują kolejno: Kalina Bartnicka – jubileusz L. Mokrzeckiego w czerwcu 2005 r., Kazimierz Puchowski i Józef Żerko z kolei przybliżają postać Jubilata jako badacza dziejów nauki, kultury i oświaty, Zofia Anikiej natomiast wymienia nazwiska doktorów promowanych przez Profesora, a Tomasz Maliszewski przedstawia bogatą i różnorodną listę Jego publikacji.

Część druga dotyczy dyscypliny, jakiej poświęcił się przede wszystkim L. Mokrzecki – historii wychowania. I tak, Julian Dybiec pisze o tym, jaka jest kondycja historii wychowania w postmodernistycznym świecie, Romuald Grzybowski natomiast przekonuje o ważności tej dyscypliny w kształceniu pedagogów (*Pedagogika bez przeszłości? Szkic do dziejów walki o należne miejsce historii wychowania w kształceniu pedagogów*). Artykuł Władysławy Szulakiewicz jest minimonografią „Minerwy Polskiej” – czasopisma naukowego, poświęconego historii oświaty i wychowania.

Dalsze prezentacje nie mają już charakteru metodologicznego i mówią bardziej o zainteresowaniach naukowo-badawczych ich autorów, częściowo nawiązujących do postaci L. Mokrzeckiego. Pierwszy z nich, Edmund Kotarski, przedstawia krajobraz medialny Heweliuszowego Gdańska, następnie Mariusz Brodnicki pisze o kształtowaniu się arystotelizmu niescholastycznego w siedemnastowiecznym Gdańsku. Roman Pelczar rysuje obraz szkolnictwa ormiańskiego w XVI–XVIII w. W kręgu wielokulturowości pozostaje także następny autor, Mieczysław Adamczyk, kiedy wspomina o Węgrach na ziemiach polskich w XVIII–XIX stuleciu. O siedemnastowiecznym pisarzu i filozofie, Johnie Miltonie, jego poglądach na edukację, pisze Antoni Krawczyk. Następni autorzy koncentrują się na dziejach szkolnictwa pijarskiego: Jacek Taraszkiewicz przybliży pijarskie *Ratio Studiorum*, a Mariusz Ausz mało znany zakres działalności pedagogicznej pijarów w XVIII w. – założenie szkoły rzemieślniczej (*gymnasium artificum*) w Opolu Lubelskim. Dla równowagi, Jerzy Kochanowicz przedstawia zasady dotyczące kar cielesnych w pierwszych kolegiach jezuickich. Kolejne dwa artykuły „wychodzą” tematycznie poza polskie granice, bo Kazimierz Puchowski opisuje kształcenie elit w madryckim Real Seminario de Nobles w latach 1727–1765, a Dorota Żołądź-Strzelczyk krytykę zagranicznych wojaży edukacyjnych młodzieży polskiej.

Do tematyki, nawiązującej do rodzimych problemów „wraca” Krzysztof Jakubiak w referacie poświęconym relacjom rodziny i szkoły w polskiej myśli pedagogicznej i pra-

ktycy edukacyjnej XIX i początków XX w. Adam Winiarz dotyka z kolei kolejnego XIX-wiecznego problemu – kwestii kobiecej na ziemiach polskich. Autor ten także postuluje o bliższe przyjrzenie się tej problematyce i wyznacza konkretne kierunki badań, w celu przygotowania pełnej monografii kwestii kobiecej. Lidia Burzyńska-Wentland przybliży los polskich studentów z Prus Zachodnich na studiach uniwersytetach niemieckich w drugiej połowie XIX w. i na początku XX w. W wiek XX „wkracza” Kazimierz Rędziński, kiedy pisze o polskim szkolnictwie w Kijowie i jego dramatycznym losie w latach 1914–1920. Postać Marii Ostrowskiej, gdańskiej nauczycielki i harcerki nakreślił Jerzy Szews. Chronologicznie okresu międzywojennego w historii wychowania dotyczą prace Wiesławy Leżańskiej (*Edukacja obywatelska w seminariach nauczycielskich II Rzeczypospolitej*) oraz Tomasza Maliszewskiego, gdy pisze on o Uniwersytecie Ludowym w Michałowie (1932–1939). O niezwyklej aktywności Polaków w czasie II wojny światowej, nie tylko rozumianej jako walki na froncie, wspomina Teresa Zaniewska. Ma ona na myśli także troskę o wychowanie i wykształcenie młodych pokoleń, dlatego opisuje ta Autorka Polskie Liceum w Szwajcarii Oberburg-Wetzikon w latach 1940–1944. W podobnym duchu postępuje także Leszek Pawelski, pisząc o gimnazjum szczecineckim w okresie niemieckim.

Do tematyki jezuickiej powraca Kazimierz Maliszewski, kiedy przedstawia rolę i znaczenie działalności Duszpasterstwa Akademickiego OO. Jezuitów w środowisku uniwersyteckim Torunia w latach 1963–1988. Problematykę uniwersytecką porusza także następny autor, Józef Żerko. Przybliży on bowiem dzieje współpracy Uniwersytetu Gdańskiego z Uniwersytetem w Linkopingu (1984–2004). Dwa kolejne artykuły natomiast odkrywają nie tylko zainteresowania ich autorów, ale także nawiązują do inspiracji L. Mokrzeckiego – muzyki. Pierwszy z nich, autorstwa Jadwigi Uchyla-Zroski, zatytułowany został: *Od rogu naturalnego do muzyki myśliwskiej – ważność tradycji we współczesności*. Andrzej Michalski z kolei opisuje przemiany ustrojowe szkolnictwa muzycznego w okresie II Rzeczypospolitej Polskiej.

Problematykę związaną z dziejami penitencjarystyki poruszają dalej Henryk Machel (*Resocjalizacja penitencjarna – rozwój idei*) oraz Piotr P. Barczyk (*Z przeszłości polskiej penitencjarystyki (1918–1928)*). O wielokulturowości, jako wyzwaniu dla polskiej edukacji, jej szansach w czasach globalizacji pisze przekonująco Henryk Porożyński. Listę autorów, zaproszonych do pracy nad prezentowaną książką, zamyka Janina Siwoszko. Charakteryzując szkolnictwo prywatne w Polsce i w Szwecji kontynuuje tym samym zasygnalizowany wcześniej już przez J. Żerko, wątek. Drugą część pracy kończy spis i krótka charakterystyka wszystkich autorów tomu.

Część trzecia książki jest w swej istocie „kwintesencją” całego przedsięwzięcia, gdyż stanowią ją rozmowy przeprowadzone z Jubilatem przez T. Maliszewskiego. Poetycko nazwane: *Z piórem i muzyką przez życie*, przybliżają bardzo postać L. Mokrzeckiego. Opowiada On kolejno o rodzinie, swoim dzieciństwie, latach szkoły i studiów, Gdańsku i swojej wielkiej pasji – muzyce (Profesor ma wykształcenie muzyczne, a „Jego” instrumentem jest wiolonczela). W opowieściach Jubilata istotna jest także tematyka związana z karierą uniwersytecką. Ta część książki ma charakter niezwykle osobisty, nie zabrakło więc w niej także licznych fotografii. Książka poświęcona postaci Profesora nabiera zatem zupełnie innego wymiaru – nie jest ona jedynie „pomnikiem spizowym”, ale wyra-

zem żywej sympatii i niesłabnącego szacunku środowiska naukowego wobec Jubilata, ale – co też jest niezwykle istotne – także L. Mokrzeckiego obrazem życzliwego stosunku wobec życia, nauki, sztuki i ludzi.

Dlatego praca *W służbie nauki, kultury i edukacji...* jest jedynie dopełnieniem, cennym, co należy podkreślić, ładnie i starannie edytorsko przygotowanym, tego pomnika, który Profesor wystawił sam sobie w ludzkich sercach.

Edyta Głowacka-Sobiech

Agnieszka Wałęga, *Początki akademickiej historii wychowania w Polsce. Antoni Karbowski (1856–1919)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2007, ss. 193

Już blisko dziewięćdziesiąt lat minęło od czasu, gdy historia wychowania stała się samodzielną dyscypliną akademicką. Stało się to możliwe dzięki zorganizowaniu na początku lat dwudziestych ubiegłego stulecia, na Uniwersytetach w Krakowie i we Lwowie, katedr prowadzących badania dziejów oświaty i edukacji. Przez dziesięciolecia prowadzona tam, oraz w kolejno powoływanych ośrodkach, działalność naukowa wiązała się z aktywnością wielu wybitnych profesorów, wśród których szczególne zasługi położył urodzony w Wielkopolsce Antoni Karbowski – uczony, który pierwszy w Polsce habilitował się z zakresu historii wychowania. Stąd też wydaje się być niezwykle cennym ukazanie się monografii autorstwa Agnieszki Wałęgi, poświęconej analizie jego dorobku naukowego.

Książka jest publikacją rozprawy doktorskiej, obronionej w 2005 r. na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jest biografią Antoniego Karbowskiego jako historyka wychowania, ujętą z perspektywy historycznej, pedagogicznej i oświatowej, w której zastosowano układ chronologiczno-problemowy.

Praca składa się z trzech części, poprzedzonych wstępem, a zakończonych bibliografią oraz indeksem osób. Ponadto została zaopatrzona w aneksy, zawierające zdjęcie Antoniego Karbowskiego oraz fotokopie najważniejszych dokumentów źródłowych, pochodzących ze zbiorów Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, obrazujących jego karierę naukową.

Pierwsza część pracy zarysowuje sytuację polskiej historii oświaty i wychowania przełomu XIX i XX w. Autorka zrekonstruowała narodziny i dynamiczny rozwój historii wychowania, prowadzący do uznania jej w pierwszej połowie XX w. za samodzielną dyscyplinę uniwersytecką. Proces ten był możliwy dzięki powstaniu zajmujących się tą tematyką instytucji naukowych, rozpoczęciu profesjonalnych badań historyczno-oświatowych, włączeniu historii wychowania do obowiązkowych przedmiotów wykładowych dla przyszłych nauczycieli, zredagowaniu podręczników i skryptów oraz powołaniu pierwszych katedr zajmujących się badaniem dziejów oświaty i wychowania w Krakowie (1920) i we Lwowie (1924). Mimo swej niewielkiej objętości, omawiana część pracy w sposób syntetyczny ujmuje główne problemy historii wychowania czasów działalności